

BREVIARIS

L'Estat dels jueus

Theodor Herzl

PUV

BREVIARIS
XII

L'Estat dels jueus

Assaig d'una solució moderna
de la qüestió jueva

Theodor Herzl

Traducció i introducció
de Gustau Muñoz

PUV PUBLICATIONS
UNIVERSITAT
DE VALÈNCIA

Títol original: Der Judenstaat. Versuch einer modernen Lösung der Judenfrage (1896)

© de la traducció i introducció: Gustau Muñoz

© d'aquesta edició: Universitat de València

Novembre 2008

Publicacions de la Universitat de València

Arts Gràfiques, 13 - 46010 València

Disseny de la col·lecció: Enric Solbes

Maquetació: Celso Hernández de la Figuera

ISBN: 978-84-370-6730-8

Realització ePub: produccioneditorial.com

Introducció

Aquest petit escrit que presentem en traducció catalana aparegué a Viena el febrer de l'any 1896. El seu autor ha passat a la història com el creador del sionisme modern. I certament algunes idees essencials del moviment sionista es troben presents en aquest manifest inaugural, ben sovint més citat que no llegit. Tanmateix, val la pena de llegir-lo, perquè ens informa sobre el programa i la manera de pensar, molt lligada a una època concreta de la història europea, del pare fundador del sionisme. Un moviment sociopolític d'emancipació que, contra tot pronòstic, va reeixir.

Theodor Herzl morí encara jove, als 44 anys, d'un atac al cor. Fou soterrat a Viena, envoltat d'una enorme multitud de seguidors, però d'acord amb els seus desitjos, les seues restes mortals foren traslladades a Jerusalem l'any 1949, després de la proclamació de l'Estat d'Israel. S'havia acomplert una voluntat, però també s'havia aconseguit un somni, perquè l'empresa de crear un Estat jueu a la terra històrica dels hebreus semblava absolutament impracticable i fora de la realitat en el temps en què fou formulada com a projecte en principi factible, destinat a la realització pràctica, i no com a invocació ritual (de caire religiós o no) o bé com a expressió confortadora d'aspiracions utòpiques. Herzl, una vegada abraçada la idea sionista i esbossat el seu programa, es va llançar a una activitat política i diplomàtica frenètica. Fou un organitzador formidable, que es consumí en el foc del seu activisme. Era del tot conscient de les dificultats immenses del projecte, però s'hi abocà amb una claredat d'idees i sobretot amb una seguretat sense precedents, amb una confiança de visionari. I així, poc després del Primer

Congrés Sionista, que es reuní el 1897 a Basilea, escrigué: «Si hagués de resumir el Congrés de Basilea en poques paraules, cosa que no faria en públic, diria: a Basilea he fundat l'Estat jueu. Si digués això obertament, provocaria una riallada universal. Però en cinc anys, potser, i de segur en cinquanta, tothom el podrà veure».

Certament, per tal que la idea pogués realitzar-se, hagué de confrontar-se amb les realitats tangibles del món en una època convulsa, entre l'arrogància autosuficient de les potències imperials i la crisi i dissolució dels imperis (otomà, autro-hongarès, alemany, rus, britànic), l'auge i crisi del capitalisme modern i del liberalisme, la revolució soviètica, l'aparició i ocàs del feixisme, la bona nova democràtica i el desplegament del moviment anticolonial. Una època en què dues guerres mundials i el xoc amb la realitat més complexa d'un territori habitat per una població àrab preexistent (aspecte ignorat per Herzl), la desaparició d'imperis, i sobretot la catàstrofe immensa de l'Holocaust -de l'extermini sistemàtic dels jueus d'Europa a mans dels nazis alemanys durant la Segona Guerra Mundial- havien d'acompanyar, en un joc terrible de causes i conseqüències entrelaçades, un procés envitricollat i considerablement allunyat del trajecte més o menys planer que es descriu ací en els detalls de la seua realització. Aquest manifest inaugural reflecteix una manera de pensar lligada a un moment sens dubte també creuat de tensions pregones (que menarien a l'autodestrucció), però malgrat tot optimista i confiat com fou la *Belle Époque* europea, i per tant, en molts aspectes, per bé que anticipa el que vindrà, pertany decididament «al món d'ahir».

Theodor Herzl havia nascut el 1860 a Budapest al si d'una família benestant de la burgesia jueva assimilada, que es traslladà posteriorment a Viena, capital de l'Imperi austro-hongarès, on estudiaria a la Universitat i es llicenciaria en

Dret en 1884. Però Herzl es dedicà aviat a la vida literària, com a autor teatral d'un cert èxit i sobretot com a periodista cultural, amb molta presència als influents *Feuilletons* o pàgines literàries de la premsa de Viena i Berlín. Un tombant cabdal de la seua trajectòria s'esdevingué el 1891 quan s'instal·là a París com a corresponsal del diari més important de Viena, la *Neue Freie Presse*. A París fou testimoni del descabdellament del cas Dreyfus, que posà de manifest l'arrelament profund de l'antisemitisme en la vida francesa, en les institucions, una certa premsa i l'opinió pública de la pàtria de la revolució i dels drets humans. Herzl, sens dubte, coneixia l'antisemitisme per experiència pròpia, personal, a Budapest i Viena (on el sentiment antisemita tenia molta tradició i plasmació política), però l'atmosfera enverinada de França, bastió de la llibertat i de l'emancipació, constituí un revulsiu determinant. Segons confessió pròpia, fou aquella experiència que el convertí en sionista. Dedicà la resta de la seua vida a aquesta causa, tot i que continuà l'activitat periodística, com a editor de les pàgines literàries de la *Neue Freie Presse*.

El sionisme tenia precedents, que Herzl en principi no coneixia bé. Principalment a Rússia i l'Europa oriental, on vivia un gran nombre de jueus, havien sorgit alguns nuclis d'orientació nacionalista que somiaven amb la creació d'un Estat jueu com a manera d'escapar de la misèria i les persecucions. Tot i que alguns precedents literaris o filosòfics d'una certa entitat, com ara l'obra de Moses Hess *Roma i Jerusalem* (1862) o, sobretot, l'escrit de caire més polític de Leo Pinsker *Auto-Emancipació*, redactat arran dels pogroms de 1881 i que proposava l'establiment de colònies agrícoles a Palestina, apuntaven en aquesta direcció, el manifest de Herzl i sobretot l'activitat organitzada a través dels Congressos Sionistes i la fundació

de l'Organització Sionista Mundial, de la qual en fou president, marcaren un tombant, una inflexió sense retorn.

Herzl s'erigí en interlocutor acceptat dels poders existents de l'època, els cercles governamentals de Londres i Alemanya, s'entrevistà amb mandataris i financers, amb el kaiser i el ministre de l'Interior rus, negocià amb el soldà de l'Imperi otomà, i explorà diverses possibilitats. Un punt que sobta en aquest escrit és l'aparent indeterminació territorial (Argentina o Palestina?). Tot i que l'objectiu final és el retorn a la Terra Promesa, no s'exclou d'entrada l'establiment d'una llar nacional en un altre lloc, com a manera de provar la pròpia capacitat, guanyar el respecte de les potències i preparar el camí. Cap d'aquestes temptatives fou factible. La càrrega simbòlica de l'antiga terra d'Israel era massa forta, i la reducció de la gran iniciativa de recuperació de la personalitat política i nacional del poble jueu a mera empresa de colonització i bonificació de terres (a Argentina o, com es proposà posteriorment, en algun lloc de l'Àfrica sota domini britànic) havia d'ensopegar amb resistències i obstacles insalvables, procedents de dins del propi moviment i també de fora. Només l'evocació de la terra perduda i promesa podia actuar com a motor d'un moviment voluntarista que hauria de vèncer dificultats enormes. I d'altra banda, com aviat es va comprovar, ningú volia cedir un fragment del seu territori, i menys encara a una entitat jueva.

Com és ben sabut, el projecte d'establir una llar nacional per als jueus ensopegà amb una dura realitat. Hi empenyia tanmateix una situació insostenible de persistència de l'antisemitisme en les societats més avançades d'Europa i de persecucions i pogroms on els jueus eren més vulnerables. Els límits de la integració o assimilació per als jueus estaven ben marcats. L'antisemitisme, per dir-ho així, tenia causes estructurals. L'única solució per tal de

capgirar les dades del problema i vèncer l'antisemitisme, era un pas pràctic, la posada en marxa d'un moviment polític organitzat amb l'objectiu d'assolir la sobirania territorial i la creació d'un Estat propi. La descripció d'aquesta situació, l'anàlisi de l'antisemitisme i l'opció per superar-lo, que en cap cas era presentar «bona cara» o tractar de raonar amb la desraó, ocupen algunes pàgines importants en aquest escrit.

El manifest de Herzl, en qualsevol cas, destaca pel seu caire pragmàtic, pel detall pràctic amb què s'esplaia. Estableix un pla aparentment viable, ajustat a les coordenades del seu temps, per organitzar una emigració massiva i conscient cap a un nou territori. Els detalls concrets que ofereix són sovint absurds o pintorescos, llegits amb ulls actuals. Ja Hannah Arendt, en un escrit força lúcid de l'any 1946, en féu un diagnòstic precís: «honora molt el poble jueu el fet que ningú, fins on jo sé, haja pres mai seriosament en consideració aquestes propostes 'realistes' [de Herzl]», en contrast amb les idees de fons més utòpiques, en principi, del seu escrit. Però són propostes que diuen molt sobre l'època en què el llibre fou concebut, sobre el pensament social i polític del propi Herzl, i sobre el públic destinatari. Planteja una gran empresa de tipus colonial, emmarcada en el cicle d'expansió territorial europea de la segona meitat del segle XIX, però amb alguns trets específics: l'apel·lació a una mobilització de masses en funció d'una «Idea», i el caràcter modern, tecnològic i progressista de la iniciativa, malgrat l'estabilitat de la relació de classes que dibuixa, i que tant pot sorprendre vist retrospectivament. Presenta un pla de liquidació d'actius i d'adquisició de terres, una emigració ordenada, els pobres per un costat, els rics per un altre, amb preservació de les comoditats anteriors, tot net i endreçat, i manteniment de l'ordre, amb la creació d'un

exèrcit laboral amatent. La realitat seria, sens dubte, bastant més caòtica, deutora de mil contingències... i respondria a l'emergència de forces socials imprevistes, prou més radicals i d'una gran capacitat mobilitzadora, com ara el moviment obrer jueu, el sionisme socialista, el sindicalisme i l'enfocament col·lectivista dels pioners. Tot molt allunyat del quadre idíl·lic que pinta Herzl -del qual tanmateix se'n salva potser la negativa a fer servir mà d'obra «esclava» no jueva, com fóra el cas en una economia de plantació sense base social comunitària pròpia, que volia crear com a part de la idea nacional. Però Herzl tampoc no preveu el context altament conflictiu en què es desenvoluparia l'experiència, en relació amb les autoritats i amb la població prèviament establerta al país. D'altra banda, i de cara a negociar amb les potències europees, presenta l'empresa com a funcional al disseny colonial i «civilitzador» d'Europa, seguint el guió propi del seu temps, que troba ací una formulació d'una sinceritat desarmant: els jueus emigrats d'Europa durien el progrés a l'endarrerida regió de l'Orient Pròxim, on farien de lloc d'avançada enfront de la barbàrie asiàtica...

Quan Herzl publicà el seu llibre i dirigí els primers passos del moviment sionista, Palestina encara formava part de l'Imperi otomà. Només arran de la Primera Guerra Mundial es transformà en un mandat britànic. D'entrada, doncs, calia negociar amb les autoritats otomanes i afavorir amb discreció l'emigració de jueus cap aquelles contrades. És el que promovia una certa filantropia de l'alta burgesia jueva, amb el baró Edmond de Rotschild al capdavant, que va finançar l'establiment de colònies agrícoles, amb la idea de formar una pagesia de propietaris, com la que hi havia a França i que tanta estabilitat social hi aportava. Herzl havia debatut també amb el baró Maurice de Hirsch, fundador de l'Associació Jueva de Colonització, i que

afavoria l'emigració dels jueus d'Europa oriental cap a l'Argentina i altres llocs d'Amèrica. Però cap d'aquestes iniciatives resoldrien el problema, segons Herzl. Com un reflex poderós de les controvèrsies de l'època, en aquestes pàgines hi trobarem una crítica esmolada i les raons argumentades que movien cap a una solució política i nacional del problema jueu, una «solució moderna», com indica el subtítol, en sintonia amb el cicle de renaixements nacionals i d'independències que s'estaven preparant pertot arreu a l'Europa de les nacions oprimides i que enllaçaria la primerenca independència de Grècia amb el seguit d'alliberaments nacionals derivats de les guerres balcàniques i de la Primera Guerra Mundial, un procés que conegué un rebrot i la culminació, per ara si més no, després de l'ensorrament de la Unió Soviètica el 1991.

La Primera Guerra Mundial alterà els paràmetres de la situació en aquest sentit. I comportà un nou context que donà lloc, per part britànica, a la Declaració Balfour de l'any 1917, que reconeixia la conveniència de l'establiment d'una llar nacional jueva a Palestina. Aquest territori controlat ara per Gran Bretanya es convertí en escenari d'una complexa pugna entre notables àrabs, la comunitat jueva organitzada, que anava creixent en nombre, i les autoritats britàniques. El sionisme tenia i havia tingut de sempre rivals importants entre els jueus, com ara l'emigració individual o familiar especialment cap a Nord-amèrica, l'intent d'assimilació a la societat circumdant, incloent-hi la conversió religiosa, el bateig, o la radicalització sociopolítica, la integració en moviments revolucionaris que «canviarien el món de base» i que suprimirien per elevació la qüestió jueva. Cada una d'aquestes opcions és analitzada i descartada, de vegades obertament, de vegades de manera més aviat implícita o sumària, per Herzl. Al llarg de les dècades posteriors a la